

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18841749>

Гельбак А. М.

кандидат психологічних наук,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ, м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

Мухіна Г. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ, м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

Ніколенко К. В.

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
та гуманітарних дисциплін,
Криворізький навчально-науковий інститут,
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2091-7823>

Цумарєва Н. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ, м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>

Бикова О. І.

аспірант,
Українська державна льотна академія, м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1427-9853>

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДІВ

JEL Classification: K19
SECTION "LAW": Право

Анотація. У статті розглядається наукова проблема визначення ролі гендерного чинника у виникненні та розгортанні соціальних конфліктів. Сучасний етап розвитку конфліктології вимагає відмови від концепту «гендерної нейтральності», оскільки будь-яке соціальне протистояння асиметрично зачіпає інтереси різних гендерних груп. Актуальність дослідження посилюється динамічними змінами в українському суспільстві, зумовленими повномасштабною війною, що призводить до радикальної трансформації традиційних рольових моделей. Методологічною основою роботи є інтегративний підхід, що синтезує здобутки соціології та соціальної психології. Соціологічний рівень аналізу спирається на концепцію «гендерного порядку» Р. Коннелл,

яка дозволяє ідентифікувати структурні джерела конфліктності у владних ієрархіях. Соціально-психологічний рівень базується на теорії соціальних ролей Е. Іглі, що розкриває мікромеханізми конфлікту через призму рольового дисонансу та стереотипізації. У ході дослідження доведено, що гендерний вимір соціального конфлікту проявляється як багаторівневе явище. На макрорівні конфлікт детермінований нерівним розподілом ресурсів та патріархатними структурами. На мікрорівні він живиться суб'єктивним сприйняттям ідентичностей та порушенням нормативних очікувань. Особливу увагу приділено аналізу сучасного українського контексту, де війна виступає катализатором нових конфліктних форм: мілітаризації маскулінності, кризи традиційного розподілу домашніх обов'язків та легітимізації жіночого лідерства у мілітарній сфері. Обґрунтовано, що лише синтетичне поєднання структурного та суб'єктивного аналізу дозволяє виявити латентні причини ескалації напруги в транзитних суспільствах. Результати дослідження можуть бути використані для розробки гендерно чутливих стратегій медіації та соціальної стабілізації в постконфліктний період.

Ключові слова: соціальний конфлікт, гендерний вимір, гендерний порядок, рольовий дисонанс, інтерсекційність, гегемонна маскулінність, мілітаризація.

Abstract. The article addresses the fundamental scientific problem of determining the role of the gender factor in the emergence and development of social conflicts. The modern stage of conflictology requires the rejection of the «gender neutrality» concept, as any social confrontation asymmetrically affects the interests of different gender groups. The relevance of the study is enhanced by the dynamic changes in Ukrainian society caused by the full-scale war, which leads to a radical transformation of traditional role models.

The methodological basis of the work is an integrative approach that synthesizes the achievements of sociology and social psychology. The sociological level of analysis is based on R. Connell's concept of «gender order», which allows identifying the structural sources of conflict in power hierarchies. The socio-psychological level is based on A. Eagly's social role theory, which reveals the micro-mechanisms of conflict through the prism of role dissonance and stereotyping. The study proves that the gender dimension of social conflict manifests as a multi-level phenomenon. At the macro level, conflict is determined by the unequal distribution of resources and patriarchal structures. At the micro level, it is fueled by subjective perceptions of identities and violations of normative expectations. Particular attention is paid to the analysis of the modern Ukrainian context, where war acts as a catalyst for new conflict forms: the militarization of masculinity, the crisis of the traditional distribution of domestic duties, and the legitimization of women's leadership in the military sphere. The author argues that only a synthetic combination of structural and subjective analysis allows for the identification of latent causes of tension escalation in transition societies. The findings can be used to develop gender-sensitive strategies for mediation and social stabilization in the post-conflict period.

Keywords: social conflict, gender dimension, gender order, role dissonance, intersectionality, hegemonic masculinity, militarization.

Вступ

Постановка проблеми. Сучасна парадигма конфліктології опинилася перед викликом необхідності переосмислення класичних моделей аналізу, які тривалий час ігнорували специфіку досвіду різних соціальних груп. Традиційна «гендерна сліпота» наукового дискурсу призвела до того, що соціальні конфлікти тривалий час розглядалися як гендерно нейтральні процеси, що приховувало глибокі асиметрії у розподілі влади, ресурсів та статусів між чоловіками та жінками. Проблема полягає у суттєвій суперечності: попри декларовану рівність, структурні одиниці соціуму

продовжують відтворювати ієрархічні «гендерні порядки», які стають латентним або відкритим джерелом напруги.

Актуальність цієї проблеми в українському контексті набуває екзистенційного значення. Повномасштабна війна стала «каталізатором» трансформації гендерних ролей, водночас загостривши старі та породивши нові форми конфліктності. Реконфігурація сімейних обов'язків через мобілізацію та міграцію, мілітаризація маскулінності та зростання жіночого лідерства у секторах, що традиційно вважалися чоловічими (безпека, оборона, стратегічне волонтерство), входять у гострий резонанс із консервативними стереотипами. Це породжує рольовий дисонанс – конфлікт між новими соціальними практиками та застарілими очікуваннями суспільства. Отже, наукова проблема полягає у відсутності цілісної інтегративної моделі, яка б дозволяла аналізувати конфлікт одночасно на двох рівнях: макросоціологічному: як результат тиску патріархатних структур та нерівного доступу до ресурсів (за Р. Коннелл та Т. Марценюк). Мікропсихологічному: як загрозу гендерній ідентичності та результат зіткнення перцептивних образів (за Е. Іглі та Н. Хазратовою).

Необхідність розв'язання цієї проблеми обумовлена не лише теоретичним інтересом, а й практичним запитом, зокрема у сфері підготовки правоохоронців та фахівців із безпеки. Відсутність гендерно чутливих інструментів аналізу заважає ефективно ідентифікувати причини домашнього насильства, прогнозувати агресію в громадах та розробляти стратегії деескалації, вільні від упереджень. Таким чином, постановка проблеми фокусується на деконструкції удаваної нейтральності конфліктів та пошуку механізмів гармонізації гендерних відносин у кризовому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гендерного виміру соціальних конфліктів перебуває у фокусі уваги сучасної соціології та соціальної психології, оскільки дозволяє деконструювати приховані механізми нерівності. Фундаментальне значення для розуміння структурних витоків конфлікту має концепція «гендерного порядку» Рейвін Коннелл, яка розглядає гендер як систему владних відносин, де конфлікт є неминучим наслідком ієрархічності та домінування гегемонної маскулінності. Вагомий внесок у мікросоціологічний аналіз конфлікту зробили Кендіс Вест та Дон Циммерман, обґрунтувавши концепцію «Doing Gender» («творення гендеру»), згідно з якою конфлікт виникає в ситуаціях, коли індивідуальна поведінка не відповідає очікуванню соціальним стандартам. Цю думку розвиває Еліс Іглі у теорії соціальних ролей, пояснюючи конфліктність через рольовий дисонанс – реакцію суспільства на порушення гендерних стереотипів. Класичні праці Джудіт Батлер та Майкла Кіммела дозволяють глибше зрозуміти, як соціальні інститути конструюють конфліктогенні ідентичності. В українському науковому просторі питання гендерної асиметрії та її конфліктного потенціалу ґрунтовно досліджує Тамара Марценюк. Її праці присвячені інституційним бар'єрам, явищам «скляної стелі» та захисту прав жінок, що дозволяє виявити латентну напругу в професійній та політичній сферах. Світлана Оксамитна аналізує динаміку гендерних відносин у контексті соціальної структури, а дослідження Олени Стрельник фокусуються на структурному конфлікті між сферами материнства та праці, що є особливо актуальним для розуміння дестабілізації приватного життя в умовах кризи. Особливий інтерес становлять роботи Оксани Кісь, яка через антропологічну лінзу розкриває механізми виживання та резистентності жінок у конфліктних та екстремальних умовах (зокрема, у досвіді ГУЛАГу). Психологічні аспекти гендерної взаємодії та стилі розв'язання суперечностей детально опрацьовані у навчальних посібниках Наталії Хазратової. Попри значний доробок, повномасштабна війна в Україні створила нові зони конфліктності (мілітаризація маскулінності, реконфігурація сімейних ролей у міграції), що потребує інтеграції вищезазначених підходів у єдину аналітичну модель.

Мета статті. Теоретичне обґрунтування інтегративної моделі аналізу соціальних конфліктів, що поєднує макросоціологічний підхід (структурні чинники нерівності) та соціально-психологічний аналіз (механізми сприйняття гендерних ролей), з особливим акцентом на трансформації цих процесів в умовах сучасної війни в Україні.

Результати

Сучасна парадигма конфліктології потребує переосмислення класичних моделей аналізу через залучення гендерної лінзи, яка дозволяє деконструювати удавану «нейтральність» суспільних процесів. Актуальність цієї проблеми зумовлена глибокими трансформаціями українського соціуму, де воєнні виклики, міграційні процеси та зміна економічних стратегій призводять до реконфігурації традиційних гендерних порядків. Соціальні конфлікти сьогодні неможливо розглядати поза контекстом розподілу влади, ресурсів та статусів між чоловіками та жінками. Метою статті є теоретичне обґрунтування інтегративної моделі аналізу конфліктів, що поєднує об'єктивні структурні чинники (соціологія) та суб'єктивні механізми психологічного сприйняття гендерних ролей.

Першим етапом аналізу гендерного виміру конфлікту є соціологічне осмислення макроструктур суспільства. У межах цього підходу конфлікт розглядається як об'єктивний результат ієрархічної організації соціуму.

Спираючись на фундаментальну працю Р. Коннелл щодо «гендерного порядку», ми визначаємо, що конфліктогенність закладена в самій структурі патріархатних інститутів, які обмежують доступ до ресурсів за ознакою статі [8].

Вагомим теоретичним підґрунтям для розуміння макросоціологічних витоків конфлікту є концепція "гендерного порядку" Рейвін Коннелл, яка розглядає гендер як масштабну систему організованих соціальних практик і владних відносин. Центральне місце в цій теорії посідає поняття гегемонної маскулінності – ідеалізованої моделі чоловічої поведінки, що легітимізує домінування однієї групи над іншими (як над жінками, так і над іншими типами маскулінності).

Згідно з Р. Коннелл, соціальний конфлікт є неминучим наслідком ієрархічності цього порядку, оскільки він тримається на відносинах підпорядкування та маргіналізації. Конфліктогенність тут виникає у відповідь на тиск структур: спроби перерозподілу влади або ресурсів (наприклад, через феміністичний рух чи зміну законодавства) сприймаються як загроза усталеному «гендерному режиму» конкретної інституції [8].

Таким чином, конфлікт у парадигмі Коннелл постає як механізм оспорювання або захисту патріархатного статусу-кво, де індивідуальні суперечності є лише відображенням глобальних зсувів у структурі соціальної нерівності».

В українському науковому дискурсі ці ідеї знаходять відображення у працях Т. Марценюк, яка фокусується на інституційних бар'єрах та явищах «скляної стелі», що провокують латентну напругу в професійній та політичній сферах. Як зазначає дослідниця Т. Марценюк, гендерний аналіз дозволяє деконструювати «гендерну сліпоту» соціальних процесів, виявляючи приховані асиметрії в розподілі влади [2, с.50].

Дослідження О. Стрельник доповнюють цей аналіз, демонструючи, як структурний конфлікт між сферами праці та материнства стає джерелом соціальної дестабілізації [5, с.120]. Таким чином, соціологічний підхід дозволяє ідентифікувати «зони відчуження», де гендерна нерівність виступає первинним тригером протистояння.

Однак виключно структурний аналіз не дає відповіді на питання, чому ідентичні соціальні умови породжують різні стратегії поведінки суб'єктів у конфлікті. Це зумовлює необхідність переходу від аналізу «систем» до аналізу «особистості». Містком між цими рівнями слугує розуміння того, що макроструктурна нерівність інтерсуб'єктивно закріплюється у свідомості через процеси соціалізації, перетворюючись на індивідуальні установки та стилі реагування.

На другому етапі дослідження фокус зміщується на мікродинаміку конфлікту. Соціально-психологічний підхід постулює, що джерелом суперечностей є не лише дефіцит ресурсів, а й загроза гендерній ідентичності. Теорія соціальних ролей Е. Іглі пояснює, що конфліктність часто є результатом «рольового дисонансу», коли індивід відхиляється від очікуваних стереотипів поведінки.

Фундаментальним поясненням мікродинаміки гендерно обумовлених суперечностей слугує теорія соціальних ролей Еліс Іглі, яка постулює, що джерелом конфліктності є не біологічні відмінності, а жорсткість нормативних очікувань суспільства. Згідно з цією концепцією, соціальні структури диктують певні «сценарії» поведінки, що базуються на розподілі праці та статусів. Конфлікт виникає в точці виникнення рольового дисонансу: коли індивід демонструє якості або вчиняє дії, що суперечать гендерним стереотипам (наприклад, прояв жіночої асертивності в управлінській сфері або чоловічої емпатії в приватному просторі), це сприймається оточенням як порушення соціального порядку [9, с. 93].

Такі девіації від очікуваних ролей провокують санкції з боку групи, що призводить до ескалації міжособистісної та міжгрупової напруги. У цьому контексті гендерний конфлікт постає як захисна реакція соціуму на спробу суб'єкта вийти за межі визначеного рольового репертуару, що робить психологічну готовність до рольової гнучкості ключовим фактором превенції соціальних зіткнень.

Українська дослідниця Н. Хазратова акцентує увагу на тому, що в конфліктних ситуаціях гендерна соціалізація диктує певні стилі розв'язання проблем: від домінування до компромісу [6, с. 54].

Водночас праці О. Кісь у сфері жіночої антропології та психології свідчать, що внутрішні архетипи та колективна пам'ять формують унікальні механізми резистентності та виходу з кризових ситуацій [1]. На цьому рівні конфлікт постає як зіткнення перцептивних образів та когнітивних схем, де гендерні стереотипи використовуються як інструмент делегітимізації опонента.

Завершальним етапом аналізу є синтез вищезазначених підходів у межах інтегративної моделі. Найбільш релевантним інструментом для такого об'єднання є теорія інтерсекційності. Вона дозволяє розглядати конфлікт у точці перетину гендеру, класу, віку та інших ознак, демонструючи, як структурний тиск системи (соціологія) трансформується у психологічне переживання дискримінації або привілею (психологія).

Інтегративна модель передбачає, що гендерний вимір конфлікту проявляється тривісно:

На рівні причин: через об'єктивну асиметрію прав та можливостей.

На рівні процесу: через використання гендерно маркованих стратегій агресії або медіації.

На рівні наслідків: через зміну гендерних статусів та ідентичностей у постконфліктний період.

Для майбутніх правоохоронців вивчення гендерного виміру соціальних конфліктів є критично важливим елементом професійної підготовки, оскільки воно забезпечує перехід від інтуїтивного до науково обґрунтованого реагування на правопорушення. Розуміння механізмів рольового дисонансу та структурної нерівності дозволяє офіцеру ефективно ідентифікувати латентні причини домашнього насильства, прогнозувати ескалацію агресії в міжособистісних суперечках та розробляти стратегії деескалації, вільні від гендерних упереджень. В умовах сучасних викликів, таких як мілітаризація суспільства та зростання соціальної напруги через війну, володіння гендерно чутливими інструментами аналізу стає запорукою дотримання прав людини, інклюзивності сектору безпеки та підвищення довіри громадян до правоохоронної системи як сервісного інституту.

Особливої гостроти гендерний вимір соціальних конфліктів набуває в сучасних умовах повномасштабної війни в Україні, що стає «живим» полем для апробації інтегративних моделей. Війна радикально трансформує соціальну тканину, провокуючи виникнення нових форм конфліктності на межі приватного та публічного. По-перше, відбувається реконфігурація ролей у сім'ї, де вимушена міграція та мобілізаційні процеси руйнують традиційні моделі розподілу обов'язків, що часто стає джерелом внутрішньосімейних напружень [5]. По-друге, спостерігається інтенсивна мілітаризація маскулінності, яка, згідно з концепцією С. Енло, посилює ієрархічність суспільства та створює нові виклики для інклюзії [10]. По-третє, зростання жіночого лідерства у волонтерському русі та Збройних Силах України (що ґрунтовно аналізує Т. Марценюк у контексті проекту «Невидимий батальйон») входить у суперечність із консервативними стереотипами, породжуючи рольовий дисонанс у професійних середовищах [3].

Висновки

Таким чином, сучасний український контекст демонструє, що конфлікт є не лише деструктивною силою, а й каталізатором трансформації гендерного порядку, де суб'єктивне переживання війни тісно переплітається зі структурними змінами в державі».

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що гендерний вимір є невід'ємним атрибутом соціального конфлікту, який пронизує всі його рівні: від інституційного до особистісного. Інтеграція соціологічного та соціально-психологічного підходів забезпечує цілісне бачення проблеми: соціологія дає змогу виявити детермінанти конфлікту, а соціальна психологія – зрозуміти механізми його розгортання та можливості трансформації. Перспективним напрямом подальших розвідок є вивчення динаміки гендерних конфліктів у контексті післявоєнного відновлення України, де подолання структурних розривів та психологічних стереотипів стане запорукою соціальної згуртованості.

Список використаних джерел

1. Кісь О. Р. Жінки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017. 288 с.
2. Марценюк Т. О. Захист прав жінок в Україні: соціологічний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2014. № 1. С. 48–53.
3. Марценюк Т. О. Чому не варто боятися фемінізму. Київ: Комора, 2018. 328 с.
4. Оксамитна С. М. Гендерні відносини: стабільність та зміни. Київ: Соціум, 2011. 250 с.
5. Стрельник О. О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології. Київ: Критика, 2017. 280 с.
6. Хазратова Н. В. Психологія гендеру: навч. посібник. Кривий Ріг: Видавець Р. А. Козлов, 2015. 180 с.
7. Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990. 272 p.
8. Connell R. W. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Stanford: Stanford University Press, 1987. 350 p.
9. Eagly A. H. *Sex Differences in Social Behavior: A Social-role interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 1987. 176 p.
10. Enloe C. *The Big Push: Exposing and Challenging the Persistence of Patriarchy*. Myriad Editions, 2017. 288 p.
11. Kimmel M. S. *The Gendered Society*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2016. 496 p.
12. West C., Zimmerman D. H. *Doing Gender*. *Gender & Society*. 1987. Vol. 1, No. 2. P. 125–151.